

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111-31.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/35>

Прищепя Т. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ФРАНКЕНШТЕЙН: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КЛАСИКИ У РОМАНІ БРАЯНА ОЛДІССА

У статті розглядається постмодерністська інтерпретація класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» у романі Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн». Досліджується, як традиційні романтичні ідеї трансформуються в умовах постмодерного дискурсу, зокрема через глибоку інтертекстуальність, деконструкцію класичних наративів і відображення актуальних проблем сучасного суспільства. Олдісс не лише переосмислює сюжетну канву твору Шеллі, а й розширює його тематику, вплітаючи в наратив моральну відповідальність науки, вплив технологій, екологічні виклики та екзистенційні дилеми. Головний герой роману, Джозеф Боденленд, подорожує в минуле, аби зустріти Мері Шеллі та завадити створенню Франкенштейном його чудовиська. Така сюжетна побудова дозволяє автору не лише вести філософський діалог між епохами, а й підкреслити тяглість гуманістичних проблем, які залишаються актуальними у XXI столітті. Стаття аналізує, як Олдісс використовує постмодерністські прийоми для реконструкції класичного канону, демонструючи множинність можливих трактувань літературного тексту. Особлива увага приділяється проблемі відповідальності науки перед суспільством, впливу технологічного прогресу на людську природу та суспільні відносини. Робота також розглядає взаємозв'язок між науковою фантастикою та літературною традицією, акцентуючи на значенні художнього тексту як засобу культурної рефлексії. Результати дослідження показують, що роман «Звільнений Франкенштейн» є унікальним зразком постмодерністської літератури, що пропонує новий погляд на класичну спадщину, одночасно зберігаючи її дух і адаптуючи до сучасних реалій. Олдісс не лише продовжує ідеї Шеллі, а й розширює їх, розглядаючи проблеми, які постають перед людством у добу техногенного прогресу.

Ключові слова: постмодернізм, інтертекстуальність, деконструкція, Браян Олдісс, Мері Шеллі, Франкенштейн, наукова фантастика, моральна відповідальність науки, техногенний прогрес.

Постановка проблеми. Постмодернізм як літературний напрямок активно переосмислює класичні тексти, інтегруючи їх у сучасний соціокультурний контекст і виявляючи нові сенси, релевантні актуальним проблемам суспільства. Роман Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» є одним із яскравих прикладів такого підходу. Олдісс не лише звертається до класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей», а й розширює його тематику, вплітаючи у наратив сучасні проблеми, такі як моральна відповідальність науки, вплив технологій, екологічні виклики та екзистенційні дилеми.

Центральною проблемою статті є дослідження трансформації класичного образу Франкенштейна

в умовах постмодерного дискурсу. Аналізуючи роман Браяна Олдісса, постає питання: як традиційні романтичні ідеї інтегруються у постмодерний контекст, які аспекти сучасного техногенного суспільства висвітлюються через образи та символи твору, а також які етичні й моральні виклики ставить перед суспільством література XXI століття.

Зв'язок із науковими і практичними завданнями. Аналіз роману Олдісса дозволяє дослідити, як сучасна література адаптує класичні ідеї до викликів глобалізації, технологічного прогресу та екологічної кризи. Вивчення цих аспектів є важливим для розуміння впливу літератури на формування суспільної свідомості, моральних орієнтирів

та культурних наративів у добу стрімкого науково-технічного розвитку. Твір Олдісса не лише пропонує новий погляд на класичну спадщину, але й слугує платформою для рефлексії щодо місця людини у сучасному світі, її відповідальності за власні дії та наслідки прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання літературної критики у своїх роботах розглядали Ю. Говорухіна, О. Кузьменко, І. Фролова та М. Чернишевський. У ХХІ столітті літературна критика зазнала значних змін і досліджується в контексті сучасних теорій, таких як постколоніалізм, гендерні студії, екокритика, культурологія, цифрові гуманітарні науки тощо. Сучасні літературознавці приділяють більше уваги міждисциплінарному підходу та глобальним перспективам. Серед найвідоміших імен варто підкреслити Джудіт Батлер, Чері Глаотфелті та Тімоті Мортон. У центрі уваги сучасних дослідників перебуває не лише аналіз текстів, а й соціальний контекст, культура читання, вплив цифрових технологій, глобалізація та інтертекстуальність.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження постмодерністської інтерпретації класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» у романі Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн», аналіз його ідейного та художнього наповнення, а також визначення ролі твору у переосмисленні ключових питань людської природи, етики науки та технологій у сучасному літературному контексті.

Основним об'єктом дослідження є текст роману «Звільнений Франкенштейн», його структура, тематичне наповнення, стильові особливості та ідеологічне підґрунтя. Особлива увага приділяється глибокій інтертекстуальності, що дозволяє розглядати твір Олдісса як філософський діалог між літературними епохами, а також як спробу автора осмислити вплив наукового прогресу на людську моральність, природу та суспільство.

Постмодернізм як літературний напрямок надає авторам можливість переосмислювати класичні тексти, створюючи багатошарові наративи, що інтегрують традиційні теми в новий культурний контекст. Роман Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» є унікальним зразком такої інтерпретації, адже він водночас зберігає дух оригінального твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» і адаптує його до проблем, з якими стикається людство в епоху техногенного прогресу.

Виклад основного матеріалу. Літературна критика є особливим видом літературної діяль-

ності, завданням якої є аналіз, інтерпретація та оцінювання літературних явищ і творів, використовуючи теоретичні концепції. Її основними функціями є популяризація найкращих творів, що слугують зразками, а також аргументоване засудження антихудожніх явищ. Вона сприяє розвитку літератури та формуванню витонченого літературного смаку читачів. Галич О., Назарець В. зазначають, що у вітчизняному літературознавстві літературна критика розглядається як один із розділів науки про літературу, основне завдання якого – надавати ідейно-естетичну оцінку літературним творам, визначаючи їхнє місце в літературному процесі певної епохи. Оскільки літературна критика виконує роль посередника між письменниками та читачами, вона, з одного боку, допомагає авторам усвідомити вимоги реальності до їхньої творчості, а з іншого – сприяє формуванню естетичних смаків читачів і полегшує орієнтацію в різноманітті художніх творів [1]. У цей же час письменник М. Рябчук, говорить про те, що літературної критики в Україні ніколи не існувало [2].

У «Словнику літературознавчих термінів» літературна критика визначається як окремий вид творчої діяльності, що базується на практичному мисленні. Її мета – оцінити художню своєрідність нових літературних творів, їхню естетичну цінність та виявити основні тенденції літературного процесу» [3]. Важливо зазначити, що літературна критика зосереджується на потребах актуального літературного процесу, через що її увага спрямована на сучасні твори, тоді як літературні надбання минулих епох розглядаються в контексті суспільних проблем і стають об'єктом дослідження історії літератури.

Постмодернізм як культурний і літературний напрямок пропонує нові підходи до аналізу класичних літературних текстів, підкреслюючи множинність значень, інтертекстуальність та гру з традиційними наративами. У центрі уваги постмодерністських інтерпретацій опиняються питання ідентичності, влади, історії та ролі читача у створенні сенсів. Залевська О. стверджує, що постмодернізм не лише впроваджує нові світоглядні концепції, але й формує сучасний гуманізм, переосмислює історію цілих епох та відкриває нові горизонти суб'єктності. Він пропонує інше бачення моралі й етики, створює новий соціальний контекст, що суттєво впливає на цінності, образи та культурно-мистецьке життя загалом [4].

У нашому дослідженні нас буде цікавити як інтертекстуальність та деконструкція (роману Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн»),

так і реконструкція канону з переосмисленням персонажів (твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей»). Однією з ключових рис постмодернізму є інтертекстуальність, тобто діалог між текстами. Класичні твори більше не розглядаються як самодостатні, а аналізуються у взаємозв'язку з іншими текстами, які на них вплинули або до яких вони апелюють. Постмодерністські підходи часто деконструють канонічні уявлення про класичні твори, прагнучи виявити їхні приховані ідеології. Постмодернізм також звертається до переосмислення образів класичних персонажів. У таких творах часто створюються альтернативні історії або підкреслюється суб'єктивність їхніх досвідів. Постмодернізм не руйнує класичних творів, а пропонує нові способи їх осмислення, що враховують сучасний соціокультурний контекст. Такі інтерпретації збагачують канон, дозволяючи побачити вічні теми та образи крізь призму сучасних викликів і питань.

Так, роман Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» є однією з найцікавіших постмодерністських інтерпретацій класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей». У цьому творі Олдісс не лише розширює і переосмислює ідеї, закладені в оригіналі, але й залучає їх у контекст сучасних наукових відкриттів, технологічного прогресу та соціальних викликів ХХІ століття. Письменник вдало поєднує елементи класичного готичного роману, наукової фантастики та постмодерністської гри текстом, створюючи багатогранний та інтригуючий наратив. Дослідження постмодерністської інтерпретації класичного твору Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» у романі Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн», аналіз його ідейного та художнього наповнення, а також визначення ролі твору у переосмисленні ключових питань людської природи, етики науки та технологій у сучасному літературному контексті є метою статті.

Особливістю роману є глибока інтертекстуальність, яка перетворює читача з пасивного спостерігача на активного учасника інтелектуального діалогу з текстом. Як у першоджерелі, так і у версії Олдісса, центральною залишається проблема моральної відповідальності науки та можливих наслідків людської спроби досягти статусу Творця. Ця тема вражає своєю актуальністю, адже вона торкається не лише суто наукових чи філософських питань, але й фундаментальних аспектів людської природи.

Олдісс переносить читача у два світи – тогочасний (Женева 1816 року) та майбутній (2020 рік), роз-

криваючи теми прогресу, знищення і взаємозв'язку цих епох. Його герой, Джозеф Боденленд, як і Франкенштейн, стоїть на роздоріжжі між знанням, владою та етикою, постійно зважуючи ціну своїх відкриттів. Через складний художній світ і глибоку символіку, автор зображає, як сучасні та минулі страхи та надії людства тісно переплітаються, утворюючи складний вузол дилем і поперечень.

Роман Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» є яскравим прикладом поєднання традицій літератури епохи романтизму з актуальними викликами сучасної наукової фантастики. Олдісс віддає шану класичному твору Мері Шеллі, переосмислюючи його сюжетні й філософські глибини через призму нових контекстів і тем. Автор майстерно балансує між стилізацією під ХІХ століття і модерними темами екології, відповідальності науки та розмиття меж між реальністю і фантазією.

Однією з ключових особливостей роману є введення Мері Шеллі до тексту як персонажа. Це дозволяє Олдіссу створити оригінальний діалог між його героєм, Джозефом Боденлендом, і самою авторкою класичного «Франкенштейна». Водночас подорож у часі, що приводить головного героя в ХІХ століття, створює унікальне художнє поле, де переплітаються вигадка й історична реальність.

Проблема відповідальності науки, впливу технологій на природу та людське буття постає в романі не лише через зіткнення сучасного і романтичного світів, але й через долі персонажів, які уособлюють протилежні аспекти людської природи: раціональність і моральну вразливість. У такий спосіб Олдісс не просто трансформує класичний сюжет, а й глибоко досліджує його міфологічний потенціал.

Цей роман – не лише фантастична пригода, а й роздуми про межі людських амбіцій, ціну прогресу та незмінність екзистенційних питань, що їх поставила ще Мері Шеллі.

Твір Браяна Олдісса демонструє цікаву художню ідею: розширення рамок традиційної концепції Франкенштейна, зображення не тільки його ролі творця, але й загальних наслідків наукового прогресу для людства. Ця концепція стає ще більш складною в світлі теми моральної відповідальності, яку Олдісс намагається розглянути з різних точок зору.

Один із центральних мотивів роману – конфлікт між знанням і моральністю. Письменник наголошує, що наукове досягнення без етичного обґрунтування може призвести до руйнів-

них наслідків. Подібно до того, як Віктор Франкенштейн з роману Мері Шеллі опиняється відчуженим через наслідки своєї роботи, Джозеф Боденленд переживає наслідки прогресу, який позбавляє людство глибшого зв'язку з природою та одне з одним. Автор показує паралелі між ізоляцією Франкенштейна та ізолюваністю сучасної людини, яка, занурюючись у технологічний світ, втрачає власну духовність і моральність.

Водночас Олдісс досліджує трагічну дилему: чи можуть цілі людства виправдати його методи? Для Франкенштейна прагнення створити життя межує з хибною божественністю, однак у цьому ж і закладена ключова іронія. Його творіння, монстр, стає джерелом саморуйнування – як для самого Віктора, так і для оточення. Джозеф Боденленд, з іншого боку, прагне виправити помилки Франкенштейна, але виявляється вплутаним у моральну суперечність власних рішень: бажання врятувати людство призводить до необхідності знищення створеної Істоти [5].

Особливу увагу варто звернути на характерну для Олдісса метафору зростаючого ризику технологічного розвитку. Як і Мері Шеллі, він змальовує постійну боротьбу між прагненням до прогресу й його етичними обмеженнями. Однак у романі Олдісса цей конфлікт стає більш розлогим, що характерно для літератури постмодернізму, де поряд із наративом про наукові винаходи з'являються питання екології, духовної деградації та саморуйнування цивілізації.

Роман Олдісса представляє новий погляд на образ Франкенштейна – символу науки без обмежень і етичного компасу, що стає одночасно провідцем майбутніх успіхів людства і попередженням про його неминучі трагедії. Завдяки іронії й символізму, Олдісс не тільки перегукується з романом Мері Шеллі, але й перетворює його мотиви в філософську притчу, актуальну в епоху стрімкого наукового й технологічного прогресу.

Браян Олдісс демонструє, що міф про Франкенштейна не лише живе в новій культурній епосі, а й трансформується у дзеркальний відбиток страхів сучасного людства. Уособлюючи етико-моральні виклики глобальної технократичної епохи, його «Звільнений Франкенштейн» розгортає відображення того, як спрага пізнання без балансу відповідальності здатна перетворити творчий акт на катастрофу.

Автор яскраво використовує мотив подвійного світу та часових зсувів, що дає відчуття безкінечного повторення помилок. Боденленд перети-

нає межі минулого й майбутнього, символізуючи людину як тимчасового гравця у вселенському театральному колі, де повторюються одвічні теми трагедії створення. Таким чином, дзеркальна симетрія стає ключовою в трактуванні взаємозв'язку між минулим і сучасним у романі.

Окрім технічно насиченого контексту XXI століття, нарація також відображає концепцію міжтекстуального діалогу. Апелюючи до першоджерела, Олдісс викликає у читача і співчуття до Монстра, і відразу до Франкенштейна, який від початку був приречений на втрату моральної компасу. Важливим аспектом стає рішення надати фіналу відкритість, адже вибір, що постає перед Боденлендом, залишає читача з відчуттям невідзначеності: чи буде він виправленням помилок попередника чи лише черговою ланкою в ланцюгу безперервної циклічності руйнівних намагань підкорити природу.

Зрештою, роман Олдісса збагачує традицію літературної рецепції «Франкенштейна» потужною темою відповідальності перед сучасним світом. Автор майстерно доводить, що навіть через століття концепти Шеллі залишаються актуальними: прагнення до вседозволеного прогресу несе наслідки, які важко передбачити, але їх неможливо уникнути. Таким чином, «Звільнений Франкенштейн» стає сучасною притчею про вибір, мораль та невпинний вплив минулого на наше сьогодення та майбутнє.

Так, «Звільнений Франкенштейн» Браяна Олдісса є винятковим літературним твором, який викликає безліч запитань, надихає на роздуми та демонструє силу фантастики як жанру для глибокого аналізу моральних і філософських проблем. Автор віртуозно сплітає нитки класичних мотивів та сучасних викликів, створюючи твір, який резонує як з читачами, обізнаними в першоджерелі, так і з тими, хто вперше знайомиться з темою моральної відповідальності науки.

Олдісс не дає чітких відповідей чи моральних рецептів, але саме в цьому й полягає його майстерність: читач отримує свободу трактувати історію так, як дозволяють його власний досвід і моральні орієнтири. Це книга, що торкається серця та розуму, залишаючи тривалий післясмак роздумів про межі знань, відповідальність творця та ціни, яку людство готове сплатити за прогрес.

«Звільнений Франкенштейн» не лише збагачує культурний контекст класичної історії, а й стає нагадуванням про те, що історія Франкенштейна – це водночас історія кожного з нас. Це роман, який

продовжує розповідь, ставлячи нові питання для нових поколінь.

Висновки. Аналіз роману Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» дозволяє зробити висновок, що постмодерністська література здатна переосмислювати класичні тексти, адаптуючи їх до нових історичних і культурних реалій. Твір Олдісса демонструє, як через призму постмодернізму можна дослідити фундаментальні питання моралі, науки та людської природи. Завдяки глибокій інтертекстуальності, автор створює багатогранний наратив, який резонує як із читачами класичної літератури, так і з аудиторією, що шукає відповіді на виклики сучасного світу.

Висновки з дослідження свідчать про унікальність роману Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн» як постмодерністської інтерпретації класичного твору Мері Шеллі. Автор майстерно переосмислює традиційні мотиви «Франкенштейна», інтегруючи їх у контекст сучасних техногенних, екологічних та моральних викликів. Роман акцентує увагу на проблемі моральної відповідальності науки, яка залишається актуальною і в наш час, підкреслюючи трагічні наслідки прогресу без етичного контролю. Через введення мотиву часових зсувів Олдісс ілюструє циклічність помилок людства, створюючи паралелі між минулим і сучасністю. Глибока міжтекстуальність твору, зокрема введення Мері Шеллі як персонажа, дозволяє читачу відчувати безпосередній зв'язок з оригінальним текстом та здійснити його переосмислення через призму сучасності. Синтез жанрів, притаманний роману, збагачує художній текст, надаючи йому багаторівневого змісту та

одночас привертаючи увагу до ключових питань сучасності.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку надзвичайно широкі. Насамперед, роман відкриває можливості для детальнішого аналізу постмодерністських інтерпретацій класичних текстів, що дозволяють виявити нові підходи до переосмислення літературної спадщини. Актуальними залишаються дослідження теми відповідальності науки у сучасній літературі, особливо в контексті етичних, екологічних та соціальних викликів. Окремий інтерес становить проблема екології у постмодерністському дискурсі, яка здатна розкрити нові грані взаємодії між техногенним прогресом і природою. Роман Олдісса також відкриває перспективи міждисциплінарного аналізу, який може поєднувати літературознавство, етику, культурологію та наукознавство для глибшого осмислення ключових питань, порушених у творі.

Дослідження образу Франкенштейна як символу наукового прогресу без етичних меж може бути продовжене в різних культурних і літературних традиціях, зокрема з урахуванням трансформацій цього образу у модерній та постмодерній літературі. Зіставлення постмодерністських адаптацій класичних текстів у різних країнах дозволить виявити особливості впливу глобальних тенденцій на локальні літературні контексти. Таким чином, роман Браяна Олдісса є потужним джерелом для подальших наукових пошуків, які сприятимуть глибшому осмисленню взаємозв'язку між класичною літературною традицією, сучасністю та перспективами розвитку літературного дискурсу.

Список літератури:

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. О. Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
2. Рябчук М. Чому я не можу бути критиком. Критика. № 12. 2002. № 12. С. 26–27.
3. Словник літературознавчих термінів. В. М. Лесин, О. С. Пулинець. 3-тє вид. перероб., і доп. Київ: Радянська школа. 1971. 485 с.
4. Залевська О.Ю. Зародження та розвиток постмодерністського стилю у культурі та мистецтві світу й України. Дизайн освіта в Україні: перспективи розвитку. 2, 2013. С. 120–124.
5. Прищепя Т. Своєрідність конфігурації міфу про Франкенштейна у романі Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн». Збірник наукових праць: «Від бароко до постмодернізму». Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. XVIII. Дніпропетровськ, ДНУ імені Олеся Гончара 2014. С. 132–136.

Pryshchepa T. V. POSTMODERNIST FRANKENSTEIN: INTERPRETATION OF THE CLASSIC IN BRIAN ALDISS'S NOVEL

This article examines the postmodernist interpretation of Mary Shelley's classic work Frankenstein, or the Modern Prometheus in Brian Aldiss's novel Frankenstein Unbound. It explores how traditional Romantic ideas are transformed within the framework of postmodern discourse, particularly through deep intertextuality, the deconstruction of classical narratives, and the reflection of contemporary societal issues. Aldiss not only

reinterprets Shelley's plotline but also expands its thematic scope by weaving into the narrative themes of moral responsibility in science, the impact of technology, environmental challenges, and existential dilemmas. The novel's protagonist, Joseph Bodenland, travels back in time to meet Mary Shelley and prevent Frankenstein from creating his monster. This narrative structure allows the author to engage in a philosophical dialogue between eras while emphasizing the continuity of humanistic concerns that remain relevant in the 21st century. The article analyzes how Aldiss employs postmodernist techniques to reconstruct the classical canon, showcasing the multiplicity of possible interpretations of a literary text. Special attention is given to the issue of scientific responsibility towards society, the influence of technological progress on human nature and social relationships. The study also examines the interconnection between science fiction and literary tradition, highlighting the significance of literary texts as a means of cultural reflection. The findings suggest that Frankenstein Unbound is a unique example of postmodernist literature, offering a fresh perspective on the classical heritage while preserving its spirit and adapting it to contemporary realities. Aldiss not only continues Shelley's ideas but also expands them, addressing challenges that humanity faces in the age of technological progress.

Key words: postmodernism, intertextuality, deconstruction, Brian Aldiss, Mary Shelley, Frankenstein, science fiction, moral responsibility of science, technological progress.